

अनुसूची-२

(दफा ४ तथा अनुसूची -१ को भाग २ सँग सम्बन्धित)

विराटनगर महानगरपालिका

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: ०७

सङ्ख्या: १०

प्रकाशित मिति: २०८१।११।१५

भाग-२

विराटनगर महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको स्वीकृतिबाट जारी

"विराटनगर महानगरपालिकाको लैंगिक समानता तथा सामाजिक
समावेशीकरण नीति, २०८०"

विराटनगर महानगरपालिकाको लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०८०

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मिति: २०८१/०३/०७

प्रमाणिकरण मिति: २०८१/०३/०९

परिच्छेद १

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामन्ती, निरंकुश, केन्द्रीकृत र एकात्मक राज्यव्यवस्थाले सृजना गरेका सबै प्रकारका विभेद र उत्पीडनको अन्त्य गर्दै बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधता बीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने परिकल्पना गरेको छ । संविधानले दिशानिर्देश गरे बमोजिम समतामूलक समाजको निर्माण गर्न विराटनगर महानगरपालिका र यस अन्तर्गतका सबै क्षेत्रगत विषयहरूमा समेत सामाजिक समावेशीकरणको विषयलाई आन्तरिकीकरण, मूलप्रवाहीकरण र संस्थागत गर्न आवश्यकता महशुस गरि सबै वर्ग, जातजाती, लिंग र क्षेत्रलाई समावेशीकरणको मान्यता अनुरूप सहभागी गराई सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई नीतिगत तथा कानूनीरूपमा थप व्यवस्थित गर्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । विराटनगर महानगरपालिका लगायत नगर क्षेत्रमा कार्य गर्ने सबै सरोकारवाला निकायहरूबाट सञ्चालन हुने योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई लैंगिकमैत्री तथा सामाजिक समावेशीमैत्री बनाउन लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति जरूरी भएको छ ।

समाजमा लिंगका आधारमा विभेद गर्ने र जातिय छुवाछूत लगायतका विभेदहरू विद्यमान अवस्थामा समेत रहेका कारणले विभेद रहित, समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको स्थापनाकालागि सबै वर्ग, जातजाती, लिंग तथा पछाडि पारिएको क्षेत्रको समान सहभागिता, अग्रसरता र निर्णय प्रक्रियामा सहभागिताको भूमिकालाई सुनिश्चित गरि सामाजिक समावेशीकरण मार्फत सबैले आत्मसम्मान बोध हुने वातावरण सृजना गर्न विराटनगर महानगरपालिका लगायत अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूबाट समेत नगर क्षेत्रमा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा लगायतका कार्य गरि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मर्मलाई आत्मसात गर्दै समावेशी शासन पद्धतिलाई संस्थागत गर्न आवश्यकता भएकाले विराटनगर महानगरपालिकाबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०८० निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

२. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणकालागि भएका प्रयासहरू

शताब्दियौँदेखि महिला, दलित, आदिवासी तथा जनजाती, मधेशी, मुस्लिम, पिछडिएका तथा पछाडिपारिएका समुदाय, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त तथा अपांगता भएका व्यक्तिहरू, सामाजिक, आर्थिक वा शैक्षिकरूपमा पछाडि परेका वा पारिएका व्यक्ति तथा समुदाय लगायतलाई विकासको समग्र प्रक्रिया तथा प्रतिफलको हिस्सेदारीबाट टाढा राखे गरिएको थियो। यिनै विभेदहरूलाई अन्त्यगर्न विभिन्न समयमा व्यवस्थाहरू परिवर्तन गरि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न राज्यका स्रोत र साधन साथै सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउन, राज्यको हरेक संरचना एवम् निर्णय प्रक्रिया र कार्यान्वयनमा न्यायोचित प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न र लक्षित वर्गको उत्थान, विकास र सशक्तिकरण लगायत सामाजिक सुरक्षाकालागि विभिन्न अभियान तथा कार्यक्रमहरू संस्थागतरूपमा सञ्चालन भएका छन्। यी कार्यहरूबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा उल्लेख्य उपलब्धिहरू समेत हासिल भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ देखि नेपाल सरकारका सबै मन्त्रालयहरूबाट लैंगिक उत्तरदायी बजेट प्रणालीको अभ्यास हुँदै आएको छ। सामाजिक समावेशीकरणका विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकार (संचालन) ऐन २०७४, राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीति २०७७, कोशी प्रदेशबाट लैंगिक समानता २०७९ र सामाजिक समावेशीकरण नीति २०७९ निर्माण गरि कार्यान्वयनमा आएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछुतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका सम्बन्धमा स्पष्टरूपमा उल्लेख भएको छ। साथै समतामूलक समाजको निर्माण गर्न तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूर्तरूप दिन विभिन्न मौलिक हकको प्रत्याभुति समेत गरिएको छ। स्थानीय तहका विभिन्न पदहरूमा समेत जातीय, लैंगिक लगायतको प्रतिनिधित्वको व्यवस्था गरिएको छ। आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कृति तथा कलाको संरक्षण र संवर्द्धनकालागि स्थानीय सरकारहरूबाट समेत विशेष महत्व दिइएको छ। राज्यका विभिन्न अङ्ग तथा विषय क्षेत्रमा यस्ता पछाडि परेका वा पारिएका समुदाय तथा क्षेत्रको प्रतिनिधित्व बढ्दै गएकोले समावेशीकरणको प्रक्रिया थप प्रभावकारी बन्दै गएको छ।

विगतदेखिनै समावेशीकरण सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारिरूपमा तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्न स्थानीय निकाय लैंगिक उत्तरदायी तथा सामाजिक समावेशी बजेट तर्जुमा एवम् परीक्षण निर्देशिका, २०६८ र स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ अनुसार तत्कालीन स्थानीय निकायको निशर्त पुँजीगत बजेटको कम्तीमा १० प्रतिशत रकम आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा पछाडि परेका वा पारिएका महिला, १० प्रतिशत बालबालिका र १५ प्रतिशत उपेक्षित वर्ग तथा समुदायकालागि छुट्याउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। साविकका स्थानीय निकायहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी पिछडावर्ग तथा अपांगता समन्वय समिति सम्बन्धी संरचनाहरू गठन गरी ती

समुदायहरूलाई संस्थागतरूपमा शासकीय संरचनामा आबद्ध गर्ने प्रयास गरिएको र सामाजिक परिचालनमार्फत आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा पिछडिएका वा पछाडिपारिएको समुदायको आर्थिक-सामाजिक उत्थानकालागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण प्रयासहरू विगतमा भएको पाईन्छ।

अर्थ मन्त्रालयबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूकालागि लैंगिक उत्तरदायी बजेट नमुना निर्देशिका २०७७ जारी गरिएको छ। यसै गरि पन्ध्रौं योजनामा सामाजिक विषय क्षेत्रअन्तर्गत महिला, विभिन्न लक्षित समुदाय, ज्येष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका, किशोर किशोरीहरू लगायतलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याई समावेशी र समतामुलक राष्ट्रको निर्माण गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ।

यसै गरि नागरिकता ऐन २०६३, राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा व्यक्तीगत घटना दर्ता ऐन २०७६, बालबालिका ऐन २०७५ तथा मुलुकी देवानी संहिता ऐन २०७४ निर्माण भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। संवैधानिक आयोगहरूसँग सम्बन्धित ऐनहरू, निर्वाचन ऐन २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, राजनीतिक दल सम्बन्धि कानूनहरू निर्माण भएका छन्। विशेष अवसर प्राप्त गर्ने अधिकारसँग सम्बन्धित कानूनहरू अन्तर्गत रोजगारी ऐन २०७५, शिक्षा ऐन २०२८ र श्रम ऐन २०७४ छन्।

३. वर्तमान स्थिति

आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र प्रशासनिक दृष्टिले पछाडि परेका वा पारिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी, थारू, मुस्लिम समुदाय, मधेशी पिछडावर्ग, सीमान्तकृत, अल्पसङ्ख्यक, अपांगता भएका व्यक्ति, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, उत्पीडित वा पिछडिएको वा पछाडीपारिएको क्षेत्रका नागरिक तथा आर्थिकरूपले विपन्न वर्गलाई संविधानले समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको निकायमा सहभागी हुन पाउने हकलाई सुनिश्चित गरेको छ। समावेशीकरणलाई थप संस्थागत गर्न पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग तथा समुदायलाई राज्यका अङ्गहरूमा समेत सहभागी गराउन संविधानमा राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, आदिवासी जनजाती आयोग, मधेशी आयोग, थारू आयोग, मुस्लिम आयोगहरू गठन गरि समावेशीकरणलाई थप व्यवस्थित, सुनिश्चित तथा प्रभावकारी बनाउने कार्यको थालनी गरिएको छ।

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल जनसङ्ख्या २९९६४५७८ मा महिला ५९.९ प्रतिशत र पुरुष ४८.९ प्रतिशत रहेको छ। लैंगिक अनुपात ९५.५९ पुरुष प्रति १०० महिला रहेका छन्। यसै गरि जम्मा परिवारको ९९.८ प्रतिशत परिवारमा महिलाको नाममा घर र जग्गा रहेको छ। कुल साक्षरता ७६.२ प्रतिशत रहेको छ भने जसमा पुरुष साक्षरता ८३.६ प्रतिशत र महिला साक्षरता ६९.४ प्रतिशत रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार गणना दिनदेखि १२ महिना अघिको समयमा कुल ४ लाख १२ हजार ९ सय ३५ जना बच्चाको जन्म भएको थियो। जसमध्ये २ लाख १८ हजार ७४ जना

अर्थात ५२.८ प्रतिशत छोरा र १ लाख ९४ हजार ८ सय ६१ अर्थात ४७.२ प्रतिशत छोरीको जन्म भएको थियो। यसै गरि गणना भएको दिनदेखि १२ महिना अघिको समयमा कुल प्रजनन उमेर समुह (१५-४९वर्ष) का १२९७६ मध्ये ६५३ (५ प्रतिशत) जनाको मृत्यु गर्भावस्थामै सम्बन्धित थियो ।

जनसंख्याको ६५.६ प्रतिशत आर्थिक रूपमा सक्रिय छन् । जसमा ७१ प्रतिशत पुरुष रहेका छन्। यसै गरि ३१.५५ प्रतिशत घरमुली महिला रहेका छन् । आफ्नै नाममा घरजग्गा भएका महिलाहरू २३.८ प्रतिशत रहेका छन्। कुनै न कुनै प्रकारको अपांगता भएका व्यक्तिहरूको कुल जनसंख्या २.२ प्रतिशत रहेको छ ।

नेपाली समाजमा आर्थिक तथा सामाजिक, जातीय, क्षेत्रीय, लैंगिक र वर्गीय विविधता रहेको दर्शाउँदछन् । यसैगरि भाषागत विविधता हेर्दा नेपालमा करिब १२३ भन्दा बढी मातृभाषाहरू बोलीचालीमा रहेका छन् । नेपालमा हिन्दु धर्म मात्रै जनसङ्ख्या अधिक भए तापनि यस बाहेक अन्य ९ भन्दा बढी धर्मावलम्बीहरू रहेका छन्।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कोशी प्रदेशको कुल जनसंख्या ४९६१४१२ मा महिला २५४४०८४ (५१.२८%) र पुरुष २४१७३२८(४८.७२%) प्रतिशत) रहेको छ । लैंगिक अनुपातमा ९५.०२ पुरुषमा १०० महिला रहेका छन् । घरमुली महिलाहरू ३०.९ प्रतिशत रहेका छन् । अपांगता भएका व्यक्तिहरू २.४ प्रतिशत रहेका छन् । ५ वर्ष माथिका साक्षरता दर ७९.७ प्रतिशतमा महिला साक्षरता ७३.६ र पुरुष साक्षरता ८६.१ रहेको छ । अझ पनि कोशी प्रदेशमा १०-१४ वर्षमा २.३ प्रतिशत बालक र ७.९ बालिकाहरूले बालविवाह गरेको पाइन्छ । यसै गरि पहिलो विवाह १८-२० वर्षमा २५.५ प्रतिशत पुरुष र ३५.१ प्रतिशत महिला र २१-२४ वर्षमा २९ प्रतिशत पुरुष र १९.९ प्रतिशत महिला रहेका छन् । कोशी प्रदेशमा बालविवाह हुने गरेको तथ्यांकले देखाउँछ ।

कोशी प्रदेशमा १५-४९ वर्षका विवाहित महिला मध्ये ११.५ प्रतिशतले गणनाको समयसम्म कुनै पनि जीवित बच्चा जन्माएका छैनन् भने २ जना जीवित बच्चा जन्माउने ३५.४ प्रतिशत र १ जना जीवित जन्माउने २७.१ प्रतिशत रहेका छन् । कुल जीवित जन्मेका बच्चाहरू मध्ये २.८ प्रतिशतको मृत्यु भएको थियो । गणना गरेको दिनदेखि १२ महिना अघिको समयमा कुल ६४१९० जना बच्चाको जन्म भएको थियो । जसमध्ये ५१.५ प्रतिशत छोरा र ४८.५ प्रतिशत छोरीको जन्म भएको थियो ।

महिलाको नाममा घर र जग्गा दुवै हुने घर परिवार १४.३ प्रतिशत रहेको छ । साना घरेलु व्यवसाय मध्ये मुख्य रूपमा पुरुषले सञ्चालन गरेका ४६.५ प्रतिशत र महिलाले सञ्चालन गरेका ५३.५ प्रतिशत रहेको छ । रोजगारीका लागि ३४३०३४ जना मध्ये २८६६३१ जना पुरुष ८३.६ प्रतिशत र महिला ५६४०३ जना १६.४ प्रतिशत विदेश गएका छन् ।

१९ वटा वडामा विभाजन भएको विराटनगर महानगरपालिकाको क्षेत्रफल ७६.९९ वर्ग किलोमिटरमा फैलिएको छ । पूर्वमा कटहरी र जहदा गाउँपालिका, उत्तरमा बुढीगंगा र ग्रामथान गाउँपालिका पश्चिममा सुनसरी जिल्ला र दक्षिणमा भारतको विहार प्रान्त रहेको छ ।

राष्ट्रीय जनगणना २०७८ अनुसार विराटनगर महानगरपालिकाको कुल जनसंख्या २४३९२७ जनामा महिला १२१९७३ जना र पुरुष १२१९५४ रहेका छन् ।

विराटनगर महानगरपालिकामा कुल कार्यरत कर्मचारी ५५५ जना रहेका छन् । महिला २०३ जना अर्थात ३६.५७ प्रतिशत रहेका छन् । दलित कर्मचारी १४.०५ प्रतिशत रहेका छन् । आदिवासी जनजाती कर्मचारीहरू १४.७७ प्रतिशत रहेका छन् । मधेशी पिछडाका कर्मचारीहरू १६.२१ प्रतिशत रहेका छन् भने अन्य जातिका कर्मचारीहरू ५४.९५ प्रतिशत रहेका छन् । महाशाखा प्रमुखमा महिला कर्मचारीहरू रहेका छैनन् भने सामान्य प्रशासन शाखा, कानून शाखा, महिला तथा बालबालिका शाखा, सहकारी शाखा तथा सुचना शाखा गरि ५ वटा शाखामा महिला शाखा प्रमुख रहेका छन् । २० जना नगर प्रहरी मध्ये ५ जना महिला नगर प्रहरी रहेका छन् । १९ वटा वडामा ३ जना महिला वडा सचिव रहेका छन् ।

विराटनगर क्षेत्रमा ७५ वटा सरकारी विधालयहरू रहेका छन् । १३९६५ जना छात्रा र १४८१२ जना छात्र अध्ययनरत छन् । निजी विधालयहरू ८९ वटा रहेका छन् भने निजी विधालयहरूमा २०६८१ जना छात्र र १४३७१ जना छात्रा अध्ययनरत रहेका छन् । कुल साक्षरता ८३.६ मध्ये ७८.२ प्रतिशत महिला र ८९.१ प्रतिशत पुरुष रहेका छन् । लैंगिक अनुपात ९९.९८ पुरुषमा महिला १०० जना रहेका छन् । १ कक्षादेखि ५ कक्षासम्मको को खुद भर्नादर ९९.५ प्रतिशत रहेकोछ ।

कोशी प्रदेशमा ९ वटा मन्त्रालय रहेका छन् । जसमा ५ जना पुरुष मन्त्री र २ जना महिला राज्यमन्त्रीहरू रहेका छन् । प्रदेश सभामा ३३ जना महिला प्रदेश सभा सदस्य र ६० जना पुरुष प्रदेश सभा सदस्य रहेका छन् । प्रदेश योजना आयोगमा उपाध्यक्ष १ जना पुरुष रहेका छन् । प्रदेश लोकसेवा आयोगमा १ जना पुरुष सदस्य र १ जना महिला सदस्य रहेका छन् ।

कोशी प्रदेश सरकार मातहत हाल १७७९ कर्मचारीहरू मध्ये महिला कर्मचारी २५३ अर्थात १४ प्रतिशत रहेका छन् ।

विराटनगर महानगरपालिका भित्र रहेको संघीय सरकारी कार्यालयहरू मध्ये जिल्ला प्रशासन कार्यालय मोरङमा ५० जना कर्मचारी मध्ये १३ जना महिला कर्मचारी अर्थात २६ प्रतिशत रहेका छन् भने दलित २ जना आदिवासी जनजाती ११ जना, मधेशी पिछडा वर्ग ९ र अन्य २८ जना रहेका छन् । जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा २३३ जना प्रहरी मध्ये ३३ जना अर्थात १४ प्रतिशत महिला प्रहरी रहेका छन् भने जातीगत रूपमा दलित १५ जना, आदिवासी जनजाती १०३ जना, मधेशी पिछडा वर्ग ३७ जना र अन्य ७८ जना रहेका छन् । मालपोत कार्यालयमा ४७ जना कर्मचारीमा ५ जना अर्थात १० प्रतिशत महिला कर्मचारी रहेका छन् भने जातीगत रूपमा २ जना दलित, १ जना आदिवासी जनजाती, ४ जना मधेशी पिछडा वर्ग र अन्य ४० जना रहेका छन् ।

नापी कार्यालयमा ५२ जना कर्मचारी मध्ये १० जना अर्थात १९ प्रतिशत महिला कर्मचारी रहेका छन भने जातीगत रूपमा १ जना दलित, ४ जना आदिवासी जनजाती, २९ जना मधेशी पिछडा वर्ग र १८ जना अन्य रहेका छन । कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा १४ जना कर्मचारीहरूमा ३ जना अर्थात २१ प्रतिशत महिला कर्मचारीहरू रहेका छन भने जातीगत रूपमा आदिवासी जनजाती ३ जना र अन्य ११ जना रहेका छन । नगरस्तरीय सहकारी संख्या १७३ मध्ये महिला सहकारी संस्थाको संख्या १३ वटा रहेको छ ।

उच्च अदालत विराटनगरमा ७ जना पुरुष न्यायाधिस र २ जना महिला न्यायाधिस रहेका छन भने ९० जना कर्मचारीहरूमा २३ महिला कर्मचारी रहेका छन भने जातीगत रूपमा दलित ४ जना आदिवासी जनजाती ५ जना तथा १२ जना मधेशी पिछडावर्गका कर्मचारीहरू रहेका छन । जिल्ला अदालतमा ९ जना पुरुष न्यायाधिस रहेका छन भने महिला न्यायाधिस रहेका छैनन भने ११० जना कर्मचारीहरूमा २१ जना अर्थात १९ प्रतिशत महिला कर्मचारीरहेका छन । जातीगत रूपमा जिल्ला अदालतमा ३ जना दलित १५ जना आदिवासी जनजाती १० जना मधेशी पिछडा वर्ग का कर्मचारीहरू रहेका छन ।

उच्च सरकारी वकिलको कार्यालयमा २१ जनामा ८ जना अर्थात ३८ प्रतिशत महिला रहेका छन । जातीगत रूपमा दलित १ जना मधेशी पिछडा वर्ग २ जना र अन्य १८ जना रहेका छन भने जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय मोरङमा १९ जना कर्मचारीहरूमा ४ जना महिला रहेका छन । जातीगत रूपमा दलित ५ जना ३ जना आदिवासी जनजाती ४ जना मधेशी पिछडा वर्ग र अन्य ७ जना रहेका छन ।

विराटनगर महानगरपालिका भित्र रहेका २ वटा सरकारी क्याम्पसको लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको अध्ययन गर्दा महेन्द्र मोरङ आदर्श बहुमुखी क्याम्पसमा ३६ जना कर्मचारीहरूमा ९ जना अर्थात २५ प्रतिशत महिला कर्मचारी रहेका छन । जातीगत रूपमा २ जना दलित ३ जना आदिवासी जनजाती तथा १२ जना मधेशी पिछडा वर्गका रहेका छन । ११६ जना शिक्षक मध्ये १०८ पुरुष र ८ जना अर्थात ७ प्रतिशत महिला शिक्षक रहेका छन । स्नातकोत्तर क्याम्पसमा २२ जना कर्मचारीहरूमा ७ जना अर्थात ३१ प्रतिशत महिला कर्मचारी रहेका छन भने जातीगत रूपमा २ जना दलित र ५ जना मधेशी पिछडा वर्गबाट रहेका छन । ४५ जना शिक्षकमा ६ जना अर्थात १३ प्रतिशत मात्र महिला शिक्षक रहेका छन ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार विराटनगर महानगरपालिकामा अपांगता भएका व्यक्तीहरूको संख्या ३४६८ रहेको । महिला १५३७ र पुरुष १९३१ अपांगता भएका व्यक्तीहरू रहेका छन । अपांगता भएका बालबालिकाहरूलाई अध्ययन गर्नकालागि अपांगतामैत्री शैक्षिक संस्थामा आदर्श मावि रहेको छ । अपांगता भएका व्यक्तीहरूकालागि सहायक सामाग्रिहरू निर्माण गर्न सिविआर रहेको छ । अपांगता भएका व्यक्तीहरूलाई सेवा प्रवाह लगायत अन्य सहयोग गर्नकालागि राष्ट्रिय अपांग महासंघ कोशी प्रदेशको कार्यालय

विराटनगरमा रहेको छ । बहिरा व्यक्तीहरूकालागि कार्य गर्न कोशी बहिरा संघ क्रियाशिल रहेको छ । अपांगता परिचय पत्र १६७४ जनालाई वितरण गरिएको छ । १९ वटा वडामा रहेका मिलिजुली समुहमा ७३ जना महिला र ११४ जना पुरुषहरू आबद्ध भएका समितिहरू रहेका छन ।

जातिय छुवाछुत लगायत दलित समुदायलाई मुलप्रवाहिकरण गर्नकालागि नेपालको संविधानको मौलिक हक अर्न्तगत सम्मान पुर्वक बाँचन पाउने हक समानताको हक छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक तथा दलितको हक सम्बन्धि व्यवस्था गरेको छ ।

आदिवासी जनजातीहरूको सवालमा कार्य गर्नकालागि छुट्टै नगरस्तरीय आदिवासी जनजाती महासंघ समेत रहेको छ । यसै गरि मधेशी पिछडा वर्गको हक अधिकार लगायतका सवालमा कार्य गर्न नगरस्तरीय मधेशी पिछडा वर्गको समिति समेत गठन भएको छ । अपांगताको सवालमा कार्य गर्न विराटनगर महानगरपालिकाबाट प्रत्येक वडामा मिलिजुली समुह गठन गरि क्रियाशिल गराईएको छ । नगरस्तरीय जेष्ठ नागरिक समितिहरू समेत गठन भएका छन । विभिन्न वडामा वृद्ध चौतारीहरू निर्माण भएका छन ।

लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको हक अधिकारकालागि गैर सरकारी संघसंस्था क्रियाशिल रहेका छन । मुस्लिम समुदायको हक अधिकार तथा शैक्षिक विकासकालागि मदरसा लगायत विभिन्न गैर सरकारी संघसंस्थाहरूले विराटनगर महानगरपालिकासँग समन्वय गरि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेका छन ।

राजनैतिक दलहरूको नगरस्तरीय समितिमा महिलाहरूको सहभागिताको विश्लेषण गर्दा नेपाली कांग्रेसको ११४ जना कार्यसमितिमा ३५ जना महिला, नेकपा एमाले २४१ जना कार्यसमितिमा ६० जना महिला, नेकपा माओवादी ९९ जना कार्यसमितिमा ३३ जना महिला, जनता समाजवादी पार्टीको कार्यसमितिमा ५१ जनामा १७ जना महिला, राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीको कार्यसमितिमा ११ जनामा ४ जना महिला, नेकपा एकिकृत समाजवादी पार्टीको कार्यसमितिमा ७५ जनामा २७ जना महिला र राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीको कार्यसमितिमा २१ जनामा ५ जना महिला रहेका छन ।

यसै गरि जेष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक प्रत्याभुत गर्नकालागि नेपालको संविधानमा जेष्ठ नागरिकको हकको व्यवस्था गरिएकोछ । सामाजिक रूपले पछाडि परेका वा पारिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी, थारु अल्पसंख्यक, अपांगता भएका व्यक्ती, मुस्लिम, पिछडावर्ग, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, युवा, किसान, श्रमिक, उत्पीडित वा पिछडिएको वा पछाडीपरिएको क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिने उल्लेख भएको छ । असहाय जेष्ठ नागरिकहरूलाई संरक्षण गर्न वृद्धाश्रमहरू रहेका छन ।

विराटनगर महानगरपालिकाको बार्षिक निति बजेट तथा कार्यक्रम २०८०।०८१ मा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न देहायका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएकोछ । किसानहरूलाई कृषि उत्पादनमा सघाउ पुर्याउन विउविजन अनुदान दिइएको छ

। बालमैत्री कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ । महिलाहरूको क्षमता विकासकालागि सीपमुलक तथा आयमुलक कार्यक्रममा सहयोग गरिएको छ । महिला स्वास्थ्यमा सघाउ पुर्याउन विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएकोछ । जेष्ठ नागरिककालागि कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गरिएकोछ । विभिन्न जातजातीको भाषा, कला सस्कृतिको संरक्षणकालागि बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिएकोछ । किशोरीहरूकालागि आत्मरक्षा सम्बन्धि तालिम तथा उपमेयरसँग बालिका कार्यक्रम राखिएको छ । छोरी भन्दा अझ पनि छोराको महत्व समाज विधमान रहेको हुँदा छोरी वचाउ छोरी पढाउ कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएकोछ । हिंसामा परेका महिलाहरूलाई सहयोग गर्न छुट्टै कोषको व्यवस्था गरिएकोछ । पिछडिएको वा पछाडीपरिएको क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधारका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएकोछ ।

विराटनगर कोशी प्रदेशको राजधानी समेत भएको साथै राजनैतिक र आर्थिक रूपमा समृद्ध भएको भएता पनि सरकारी निकायहरूमा अझ पनि लैंगिक असमानता र सामाजिक समावेशीकरण संस्थागत भैनसकेको माथि उल्लेख भएको तथ्यांकले देखाएको छ । अन्य वर्गको तुलनामा लक्षितवर्ग सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक रूपमा पछाडि परेको हुँदा समावेशी विकासको मान्यतालाई आत्मसात् गरी विधमान असमानताहरूलाई सम्बोधन गर्न सबै क्षेत्र र अन्तर्गतका निकायहरूलाई अझ बढी प्रभावकारीरूपमा परिचालन गर्न आवश्यक देखिएको हुँदा विराटनगर महानगरपालिकाबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति निर्माण गरिएको हो ।

४. समस्या तथा चुनौतीहरू

समावेशी लोकतन्त्रलाई संस्थागत गर्दै सबै नगरवासीलाई विराटनगर महानगरपालिका लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरूले सञ्चालन गर्ने विकास निर्माण लगायत सेवा प्रवाहमा विना भेदभाव सबै नागरिकको समतामूलक पहुँच स्थापित गर्न लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक रहेको छ । विराटनगर महानगरपालिकाको लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका मुख्य समस्याहरू देहाय अनुसार रहेका छन् ।

- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी एकीकृत नीति तर्जुमा गर्न नसक्नु ।
- योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा उपलब्ध स्रोत, साधन, अवसर र लाभको वितरणमा लक्षित वर्गको सहभागितालाई कम प्राथमिकता दिनु ।
- लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्याङ्क एकिकृत रूपमा राख्न नसक्नु ।
- पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग र समुदायलाई अन्य वर्गको तुलनामा आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा सशक्तीकरण गर्न नसक्नु ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सूचकहरू राख्न नसक्नु ।

- विभिन्न लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदायबीच आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा अन्तर रहनु।
- विभिन्न लिंग र वर्ग बीच रहेको विद्यमान समाजमा विभेदजन्य कार्यहरूलाई पुर्णत हटाउन नसक्नु।
- अझ पनि दाइजो प्रथा, बाल बिवाहलाई पुर्णत रोक्न नसक्नु।
- बाल उधान तथा जेष्ठ नागरिकहरूकालागि दिवासेवा केन्द्र तथा वृद्ध चौतारीहरू सबै वडामा व्यवस्थापन गर्न नसक्नु।
- नगरको दक्षिणी क्षेत्रमा अझ पनि महिला सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न नसक्नु।
- महिलाहरूलाई विकास निर्माण लगायत अन्य कार्यकालागि उपभोक्ता समितिमा राखिने तर उनीहरूको निर्णय तथा योजना कार्यान्वयनमा कुनै भूमिका नहुनु।
- सार्वजनिक स्थलमा अपांगतामैत्री भौतिक पूर्वाधार नभएको हुँदा शिक्षा स्वास्थ्य लगायतका सेवा प्रवाहमा सहज पहुँच पुर्याउन नसक्नु।
- समाजमा अझ पनि छुवाछुत लगायत विभेदजन्य कार्यहरूलाई पुर्ण रूपमा बन्देज गर्न नसक्नु।

साविकका गाविसहरू समेत विराटनगर उप महानगरपालिकामा गाभिई महानगरपालिका घोषणा भएको हो। साविकका गाविसहरूमा शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत पूर्वाधारहरू कमजोर भएको हुँदा सिमित स्रोत र साधनलाई अधिकतम प्रयोग गरि मुख्य चुनौतीका रूपमा रहेको लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको अवधारणामा सरोकारवालाहरूबीच साझा दृष्टिकोण कायम गर्नु, नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा संलग्न निकायहरूबीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्नु, स्रोत साधन, अवसर र लाभमा पछाडि परेका वा पारिएका सबै वर्ग, क्षेत्र र जातजातीको समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्नु, पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, क्षेत्र, उमेर, लिंग र विभिन्न जातजाती बीच रहेको विद्यमान असमानता तथा जातिय भेदभाव घटाउनु, विभिन्न समुदाय तथा वर्ग बीच रहेको आर्थिक, सामाजिक तथा शैक्षिक विभेदको अन्तर कम गर्नु, संस्थागत संरचनामा लैंगिक समानता कायम गर्नु मुख्य चुनौती रहेको छ।

५. नीतिको आवश्यकता

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरूको सामना एवम् समस्याको दिर्घकालिन समाधान गरि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण गर्न देहाय अनुसारको कार्यहरू गर्न नीति आवश्यक रहेको छ ।

- संविधानले परिकल्पना गरेको समानुपातिक समावेशी शासन व्यवस्थाको प्रबर्द्धन गर्न।
- समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिगत एकरूपता र सामञ्जस्यता कायम गर्न।
- नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई मार्गदर्शन गर्न।

- नीति, कानून, संरचना, कार्यक्रम, योजना र आयोजनाको सबै चरणमा समावेशीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण र आन्तरिकीकरण गर्न।
- समावेशीकरण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा गरिएका लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी गरेका प्रतिबद्धता अनुरूपको दायित्व पुरा गर्न।
- लोकतन्त्रका लाभहरूलाई सबै नागरिकहरूबीच न्यायोचित वितरण व्यवस्था मार्फत सामाजिक न्याय स्थापना गर्न।

परिच्छेद २

६. दीर्घकालीन सौँच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीतिका दीर्घकालीन सौँच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहने छन्।

६.१ दीर्घकालीन सौँच

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सहितको समतामूलक र समृद्ध समाजको निर्माण।

६.२ दीर्घकालीन लक्ष्य

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई सबै क्षेत्रहरूमा मूलप्रवाहीकरण तथा आन्तरिकीकरण गर्दै समानतामूलक समाजको निर्माण गर्ने।

६.३ उद्देश्य

६.३.१ आर्थिक र सामाजिकरूपले पछाडि परेका वा पारिएका समुदाय र व्यक्तिहरूको सशक्तीकरण र समतामूलक विकासको माध्यमबाट सबै विषय क्षेत्र तथा संरचनामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

६.३.२ लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी एकीकृत नीति तर्जुमा गर्नु।

६.३.३ योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा उपलब्ध स्रोत, साधन, अवसर र लाभको वितरणमा लक्षित वर्गको सहभागितालाई वृद्धि गराउनु।

६.३.४ लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्याङ्क एकीकृत रूपमा राख्नु।

६.३.५ पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग र समुदायलाई आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा सशक्तीकरण गर्नु।

६.३.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीमा समावेशीकरण सम्बन्धी सूचकहरू राख्न शुरुवात गराउनु।

६.३.७ विभिन्न लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदायबीच आर्थिक तथा सामाजिक विकासको अन्तरलाई कम गर्नु।

- ६.३.८ विभिन्न लिंग र वर्ग बीच रहेको विद्यमान समाजमा विभेदजन्य कार्यहरूलाई पुर्णत हटाउन विभिन्न अभियानमूलक कार्यहरू तर्जुमा गर्नु।
- ६.३.९ दाइजो प्रथा, बाल विवाहलाई पुर्णत रोकनु ।
- ६.३.१० बाल उधान तथा जेष्ठ नागरिकहरूकालागि दिवासेवा सबै वडामा व्यवस्थापन गर्नु।
- ६.३.११ नगरको दक्षिण क्षेत्रमा महिला सशक्तीकरण र लक्षित वर्गको उत्थानकालागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु।
- ६.३.१२ विकास निर्माण लगायतका कार्यमा महिला तथा लक्षित वर्गको अर्थपुर्ण सहभागिता गराउनु।
- ६.३.१३ सार्वजनिक स्थलमा अपांगतामैत्री भौतिक पुर्वाधार निर्माणकालागि यथेष्ट बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु।
- ६.३.१४ समाजमा रहेको छुवाछुत लगायत विभेदजन्य कार्यहरूलाई न्युन गर्नु।

परिच्छेद ३

७) अवस्था विश्लेषण:

विराटनगर महानगरपालिकाबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई थप संस्थागत गर्नकालागि विद्यमान उपलब्ध स्रोत, साधन तथा संयन्त्र कस्तो रहेको छ भनि यथार्थ अवस्था विश्लेषण गरिएको छ ।

७.१ SWOT विश्लेषण

विराटनगर महानगरपालिकाको लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोणबाट सवल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर तथा चुनौतीहरूको विश्लेषण गरिएकोछ।

सवल पक्ष

- निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरू मध्ये उप प्रमुख सहित १९ वटाबाट २ जनाका दरले ३८ जना वडा सदस्य र ५ जना कार्यपालिका सदस्य महिला रहेका छन् ।
- मुस्लिम समुदायबाट ६ जना, मधेशी समुदायबाट २० जना, दलित समुदायबाट २० जना, आदिवासी जनजाती २१ जना तथा अन्य समुदायबाट ३३ जना निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरू रहेका छन्।
- सामाजिक महाशाखा, स्वास्थ्य महाशाखा, पुर्वाधार महाशाखा, आर्थिक विकास महाशाखा तथा शैक्षिक प्रशासन महाशाखाबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्नकालागि वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनकालागि मानवीय जनशक्ती व्यवस्था रहेको छ ।
- वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई सघाउ पुग्ने कार्यक्रम तथा योजना निर्माण हुने गरेको र योजना तर्जुमा गर्दा सो वर्गको समेत सहभागिता हुने गरेको छ।

- अपांगता परिचयपत्र वितरण कार्यविधि तर्जुमा भै प्रत्येक महिनाको ७ गते परिचय पत्र वितरण शिविर राखे गरिएको छ ।
- अपांगता भएका व्यक्तीहरूको सहयोगकालागि छुट्टै कक्ष निर्माण गरि सेवा प्रवाह भैरहेको छ । अपांगता भएका व्यक्तीहरूको अगुवाइमा सबै वडामा मिलिजुली समुह निर्माण गरि अपांगता भएका व्यक्तीहरूलाई सहज सेवा प्रवाह भैरहेको छ ।
- विराटनगर महानगरपालिकाबाट निर्माण हुने सबै समितिहरूमा महिला तथा अन्य लक्षित वर्ग रहेको समिति बन्ने गरेको छ ।
- विराटनगर महानगरपालिकामा २०३ जना महिला कर्मचारीहरू रहेका छन् । जस्मा ७८ जना दलित, ८२ जना आदिवासी जनजाती, ९० जना मधेशी पिछडा वर्गका कर्मचारीहरू रहेका छन् भने २ जना अपांगता भएका कर्मचारी रहेका छन् ।
- वडास्तरीय बजेटबाट समेत लक्षितवर्गकालागि क्षमता विकास लगायत सशक्तीकरण कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने गरिएको छ ।
- महिला तथा अन्य समुदायमा हुने हिंसा तथा विभेद उपर सुनुवाई हुने संयन्त्र रहेको छ ।
- महिला हिंसा विरुद्धको कार्य गर्न कोषको स्थापना गरिएको छ ।
- महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा तथा दुर्व्यवहार न्युनिकरण गर्न बजेट विनियोजन हुने गरेको छ ।
- लैंगिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा पिडितहरूले न्यायीक समिति साथै मेलमिलाप कर्ताबाट समेत निशुल्क रुपमा न्याय पाएका छन् ।
- सबैको जानकारीकालागि बार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चार माध्यम र इन्टरनेट मार्फत सार्वजनिकीकरण गर्ने गरिएको छ ।
- सामाजिक संघसंस्थाहरूबाट समेत लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरेको छ ।
- निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरूबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखि बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ ।
- सबै वडा कार्यालय सहित मुख्य प्रशासनिक कार्यालयमा महिला शौचालयको व्यवस्था रहेको साथै मुख्य प्रशासनिक भवनमा स्तनपान कक्षको व्यवस्थापन गरिएको छ ।
- लागु पदार्थका दुर्व्यसनीहरूलाई विभिन्न संघसंस्थाहरूसँगको सहकार्यमा पुर्नस्थापना केन्द्रमा केहि समय राखि पुनः परिवारमा पुर्नस्थापना गरिएको छ ।
- जेष्ठ नागरिककालागि दिवासेवा केन्द्रहरू स्थापना गरिएको छ । मानवसेवा आश्रम, अनाथाश्रम तथा वृद्धाश्रममा आश्रित वेसहारा, वृद्ध तथा बालबालिकाहरूकालागि सहयोग भइरहेको ।
- वडास्तरीय बालक्लव सञ्चाल निर्माण नगरस्तरीय बालक्लव सञ्चाल निर्माण गरि बालमैत्री अवधारणा आत्मसात गरिएको छ ।

दुर्बल पक्ष

- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति तयार गरि कार्यान्वयन गर्न नसकेको ।
- योजना तर्जुमा प्रक्रियामा अझ पनि महिला लगायत लक्षित वर्गको सहभागिता उल्लेख्य रूपमा बढाउन नसकेको ।
- सबै वडाबाट वडास्तरीय सिलिङ बजेटबाट लक्षितवर्गको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरणकालागि पर्याप्त बजेट छुटयाउने व्यवस्था नगरेको ।
- सामाजिक महाशाखामा पर्याप्त जनशक्ती व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
- सबै वडामा जेष्ठ नागरिककालागि दिवासेवा केन्द्रको व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
- दलित समुदायका परम्परागत पेशाहरुलाई प्रविधिमैत्री बनाउन नसकिएको ।
- समाजमा रहेको दाइजो प्रथा तथा बालविवाहलाई न्युन गर्न नसकिएको ।
- परम्परागत रूपमा आदिवासी जनजातीले प्रयोग गर्ने भेषभुषा, कला, सस्कृति तथा अन्य प्रचलनमा प्रयोग भई रहेका घरायसी सामाग्रिहरुलाई साँस्कृतिक संग्रहालय निर्माण गरि संरक्षण गर्न नसकिएको ।
- महिला हिंसा विरुद्धको कार्य गर्न कोषको स्थापना गरिए पनि पर्याप्त बजेट विनियोजन हुन नसकेको ।
- विराटनगर महानगरपालिका कोशी प्रदेशको राजधानी समेत भएको र कामको अवसरहरुको खोजीमा अन्य क्षेत्रबाट आउने गर्दा जनसंख्याको चापले लक्षित वर्गलाई पुर्याउनु पर्ने सेवा प्रवाह लगायत अन्य विकास निर्माणका कार्यहरु सबै वडामा सन्तुलन कायम गर्न नसकिएको ।
- लैंगिक हिंसाका समस्याहरुलाई सुक्ष्म रूपमा छलफल गरि समस्यालाई सम्बोधन गर्न जनशक्ती अभाव रहेको छ ।
- योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्यांकन कार्यमा लैससासको पक्षलाई कम महत्व दिई हेर्ने गरेको ।
- लैंगिक उत्तरदायी तथा सामाजिक समावेशी बजेट निर्माण एवं परिक्षणलाई न्युन बजेट विनियोजन गर्ने गरिएको छ ।
- योजना तर्जुमा प्रक्रियामा लैससासको दृष्टकोणबाट विश्लेषण गर्ने नगरिएको ।
- कार्यालयमा हुनेसक्ने कुनै पनि प्रकारको दुर्व्यवहार भेदभाव तथा महिला हिंसा नियन्त्रणको आचार संहिता बनाई लागु नगरिएको ।
- विराटनगर महानगरपालिकाको प्रशासनिक कार्यालयमा स्तनपान कक्ष निर्माण गरिएको तर अन्य सरकारी कार्यालयहरुमा स्तनपान कक्ष निर्माण नभएको ।
- लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकहरुकालागि छुटै शौचालयको व्यवस्थापन गर्न नसकिएको र साथै बहिरा व्यक्तीहरुकालागि दोभाषेको व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।

- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि सुचना समाचार अध्ययनलाई समेटेर छुट्टै प्रतिवेदन तयार नगरेको ।
- सबै वडामा मिलिजुली समुह भएता पनि नियमित बैठक गराई पुर्ण रूपमा क्रियाशिल गर्न नसकिएको ।
- पर्याप्त बजेट नभएको हुँदा सबै भौतिक संरचनाहरूलाई अपांगतामैत्री बनाउन नसकिएको ।
- बहिरा व्यक्तीहरूलाई सेवा दिन नियमित रूपमा दोभाषेको व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।

अवसर

- विभिन्न जातजाती समुदाय बीच सौहार्द वातावरणमा बसोबास गरिरहेको हुँदा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सहज भएको ।
- लैससास सम्बन्धि कानुनहरू तर्जुमा गर्न दक्ष जनशक्तीहरू रहेको छ ।
- विराटनगर महानगरपालिका र विभिन्न गैसस संघसंस्था बीचको समन्वय र सहकार्यले लैससास सम्बन्धि कार्यहरू भैरहेको छ ।
- हिसामा परेका वा पारिएका महिला तथा बालबालिकाहरूलाई आश्रय दिनकालागि गैससहरूसँग पर्याप्त मात्रामा आश्रयस्थल रहेको छ ।
- वेसाहारा सडक मानव तथा अनाथ असहाय बालबालिका र वृद्धवृद्धाहरूलाई आश्रय दिनका लागि मानव सेवा आश्रम, अनाथाश्रम तथा वृद्धाश्रमहरू रहेका छन् ।
- प्रत्येक वडामा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र मार्फत नियमित गर्भवति जाँच खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धि सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ ।
- विभिन्न संघसंस्थाहरूसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा अपांगता भएका व्यक्तीहरूकालागि आवश्यक सहायक सामाग्री वितरण गर्न सहज भएको छ ।
- जनप्रतिनिधीहरू लैससासकालागि पुर्ण रूपमा जानकार रहेका छन् ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणकालागि महिला बालबालिका शाखा सम्पर्क शाखाको रूपमा रहेको छ ।

चुनौतीहरू

- बार्षिक रूपमा सरकारी अनुदान घटदै जाँदा लैससासका मुद्दाहरू सम्बोधन गर्न गाह्रो हुँदै जानु ।
- गैससहरूमा आउने अनुदान कटौति हुँदा महिला हिंसा विरुद्धका कार्यक्रम सञ्चालन र पुनर्स्थापना केन्द्रलाई निरन्तरता दिन गाह्रो हुनु ।
- दाइजोको कारणले बाल विवाह बढदै गएको छ । जनशक्तीको पर्याप्त व्यवस्था नहुँदा बाल विवाह पुर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्न नसक्नु ।
- तीन तहका सरकारहरू बीच आवश्यक समन्वय र सहकार्यलाई बढाउन नसक्नु ।

- योजना तर्जुमा प्रक्रियाका सबै चरणहरू पुरा नगर्नु ।
- पर्याप्त मात्रामा लैससासको क्षेत्रमा बजेट विनियोजन नगर्नु ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा समान बुझाईको विकास गर्न नसक्नु ।

८. लक्षित वर्ग पहिचान

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्नकालागि विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा देहायका लक्षितवर्गहरू पहिचान गरिएको छ ।

८.१ महिला तथा बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्ती, जेष्ठ नागरिक, दलित समुदाय, आदिवासी तथा जनजाती, मधेशी पिछडा वर्ग, मुस्लिम समुदाय ।

८.२ लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, सडक मानव, घरवार विहिन गरीव सुकुम्वासी तथा अन्य गरीव विपन्न वर्ग ।

८.३ अन्य समुदायका गरीव, असहाय तथा विपन्न वर्ग ।

८.४ मानव सेवा आश्रम, अनाथाश्रम तथा वृद्धाश्रममा आश्रय लिएका व्यक्तीहरू ।

९. सरोकारवाला निकायको विश्लेषण

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न देहाय वमोजिमका सरोकारवालाहरू पहिचान गरिएको छ ।

९.१ प्रत्यक्ष वा पहिलो चरणको सरोकार राख्ने निकाय

- नगरसभा तथा नगर कार्यपालिका ।
- विराटनगर महानगरपालिकाको सामाजिक विकास महाशाखा ।
- आन्तरिक प्रशासन, जनस्वास्थ्य, शैक्षिक प्रशासन, आर्थिक प्रशासन तथा योजना महाशाखा ।
- वडा कार्यालयहरू ।
- न्यायिक समिति तथा विषयगत समितिहरू ।

९.२ दोस्रो चरणका सरोकारवाला निकायहरू

- विकास साझेदारसंस्थाहरू ।
- सहकारी तथा वित्तीय संस्थाहरू ।
- बालक्लव, आमा समुह, गैससहरू तथा उद्योग बाणिज्य संघ संगठन ।
- राजनैतिक दल तथा सञ्चार माध्यमहरू ।
- महिला सञ्जाल आदिवासी जनजाती, मधेशी पिछडा वर्ग, अपांगता, जेष्ठ नागरिकका संघसंगठन तथा सञ्जालहरू ।

९.३ अप्रत्यक्ष सरोकारवाला निकायहरू

- मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, कोशी प्रदेश ।
- सामाजिक विकास मन्त्रालय, कोशी प्रदेश ।

- प्रदेश मन्त्रालय तथा प्रदेश योजना आयोग ।
- प्रदेश सुशासन केन्द्र ।
- संघिय मन्त्रालय तथा महिला आयोग, दलित आयोग, मुस्लिम आयोग, थारु आयोग तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ।
- अन्तराष्ट्रिय दातृ निकायहरु ।
- राष्ट्रियस्तरका सञ्चार माध्यमहरु ।

परिच्छेद ५

१०) लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका प्रमुख नीतिहरु

माथि उल्लेखित उद्देश्यलाई पुरा गर्न तथा दुर्बल पक्षलाई थप सबल बनाउन देहायका प्रमुख नीतिहरु अवलम्बन गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- क) वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्दा पुर्वाधार विकास, सामाजिक विकास, आर्थिक विकास, शैक्षिक विकास तथा जनस्वास्थ्य क्षेत्रमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई सघाउ पुर्याउने योजना तथा कार्यक्रम छनौट गरिनेछ ।
- ख) योजना तर्जुमाका सबै चरणहरुमा आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडि परेका वा पारिएका लक्षित वर्ग तथा समुदायहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता गरिनेछ ।
- ग) प्रत्येक वर्ष लैससास परिक्षण गरि प्रतिवेदनले औल्याएका कमीकमजोरीहरुलाई वार्षिक कार्यक्रम मार्फत सम्बोधन गरिनेछ ।
- घ) महिला बालबालिका तथा लक्षित वर्गकालागि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय रूपमा गरेका प्रतिवद्धता पुरा गर्न र दिगो विकासका लक्ष्यहरुलाई आन्तरिकिकरण गरि सुचक अनुसार योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- ङ) विराटनगर महानगरपालिकाले निर्माण गर्ने ऐन कानुन तथा समिति उपसमिति सहित कार्यदलहरुमा महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक तथा लक्षित वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
- च) विराटनगर महानगरपालिकामा रहेको महिला, बालबालिका तथा सामुदायिक शाखामा थप जनशक्ती व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- छ) अपांगता भएका व्यक्तीहरुको घरघरमा गएर सहायक सामाग्री तथा परिचयपत्र वितरण गरिनेछ ।
- ज) दक्षिणी क्षेत्रका वडाहरुमा जेष्ठ नागरिकहरुकालागि दिवासेवा केन्द्रको व्यवस्था गरिनेछ । लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्याकहरु राखिनेछ साथै अध्यावधिक गर्दै लगिने छ ।
- झ) अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणालीमा लैससास सम्बन्धि सुचकहरु राखि प्रतिवेदन तयार गरिनेछ ।

- ज) जातीय भेदभाव निर्मुल गर्न सचेतीकरणका कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिनेछ ।
- ट) बालविवाहलाई नियन्त्रण गरि दाइजो प्रथालाई न्युनिकरण गर्ने योजना तथा कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिनेछ ।
- ठ) आवश्यकता अनुसार सबै वडाहरुमा क्रमशः बालबालिकाहरुकालागि पार्क निर्माण गरिनेछ ।
- ड) महिलाहरुको क्षमता विकासकालागि सञ्चालन भईरहेको सीपमुलक तथा आयमुलक तालिम कार्यक्रमहरुलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- ढ) अपांगतामैत्री भौतिक पुर्वाधारहरु निर्माणलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- ण) विराटनगर महानगरपालिकाको मुख्य प्रशासनिक कार्यालय तथा सबै वडा कार्यालयहरुमा लैंगिकहिसालाई शुन्य सहनशिलता अपनाउन कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधीहरुको प्रतिबद्धता गराई कार्यालय परिसरमा सबैले देखे गरि राखिनेछ ।
- त) जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरुबाट सेवाग्राहि तथा घर परिवारमा हुन सक्ने लैंगिकहिसा, विभेद तथा जातिय छुवाछुत हुने खालका कुनै पनि गतिविधी गरिने छैन भन्ने प्रतिबद्धता गराइनेछ ।
- थ) विराटनगर महानगरपालिका तथा वडा कार्यालयहरुबाट सञ्चालन हुने सबै योजना तथा कार्यक्रमहरु लैंगिकमैत्री र सामाजिक समावेशीता झल्किने गरि तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- द) लैंगिकहिसा विरुद्ध कार्य गर्न स्थापना भएको लैंगिकहिसा विरुद्धको कोषमा पर्याप्त मात्रामा बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
- ध) प्रदेशका सबै मन्त्रालय तथा कार्यालयहरुमा स्तनपान कक्षको निर्माणकालागि समन्वय तथा सहकार्यकालागि अनुरोध गरिनेछ ।
- न) बार्षिक योजना तर्जुमा गर्दा लैंगिक उत्तरदायी र दिगो विकासका लक्ष्यहरुलाई आन्तरिकी करण गर्न बार्षिक नीति बजेट तथा कार्यक्रममा छुटै सांकेतिकरण गरिनेछ ।
- प) दलित समुदायको जिविकोपार्जनकालागि अँगाल्दै आएको परम्परागत व्यवसायलाई प्रविधीमैत्री बनाउन सहयोग गरिनेछ ।
- फ) आदिवासी जनजातीहरुको धर्म सस्कृति जगेर्नाकालागि योजना तथा कार्यक्रममा समेटिनेछ ।
- ब) लैंगिक हिसामा परेका वा पारिएका व्यक्तीहरुलाई अल्पकालिन आवास गृहमा राखिनेछ ।
- भ) लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा प्रत्यक्ष सघाउ पुरयाउन विभिन्न महाशाखा तथा वडा कार्यालयहरुबाट योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- म) विभिन्न संघसंस्थाहरुसँगको समन्वय र सहकार्यमा बालमैत्री नगर घोषणाका लागि बार्षिक बजेट तर्जुमा गरिनेछ ।
- य) बालक्लव तथा बालक्लव सञ्चालको क्षमता विकासकालागि बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ ।

- र) लक्षित वर्गको क्षमता विकासकालागि आयमुलक तथा सीपमुलक कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिनेछ ।
- ल) अनाथाश्रम, वृद्धाश्रम तथा मानवसेवा आश्रममा आश्रितहरुको भरणपोषणकालागि भैरहेको सहयोगलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- व) मासिक रुपमा मिलिजुली समुहको बैठक राखि अपांगता भएका व्यक्तीहरुको क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालनमा बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
- श) अटिजम भएका बालबालिकाहरुलाई शैक्षिक क्रियाकलाप लगायत सिकाइकालागि गैसहरुसँगको सहकार्यमा दिवासेवा केन्द्रको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ष) विभिन्न समुदायको कला धर्म सस्कृतिको संरक्षण तथा सम्बर्द्धनकालागि भइरहेको सहयोग कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- स) विराटनगर महानगरपालिका लगायत सरकारी कार्यालयहरुमा महिला तथा दलित समुदायका कर्मचारीहरु न्युन रहेकाले लक्षित वर्गका लागि निशुल्क लोकसेवा तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।

११. रणनीतिहरु

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न छुट्टै बजेट व्यवस्थापन तथा शाखा खडा गरि कार्यान्वयन गर्न सिमित स्रोत र साधनले नपुग्ने भएकाले उपलब्ध जनशक्ती र स्रोतसाधनको परिचालन गरि उपलब्धि हासिल गर्नकालागि देहायका रणनीतिहरु तय गरिएको छ ।

११.१ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई थप संस्थागत गर्न विद्यमान ऐन कानुनहरु परिमार्जन गरि आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने ।

११.२ नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा पहुँच नभएका लक्षितवर्गका नागरिकहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

११.३ पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, क्षेत्र, लिंग र समुदायलाई विकास प्रक्रिया र लाभ प्राप्तिमा न्यायोचित अवसर सुनिश्चित गर्ने ।

११.४ सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरुसँगको सहकार्यमा लक्षितवर्गहरुको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरण गर्ने ।

११.५ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सरोकारवालाहरुको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

१२. रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति १

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई थप संस्थागत गर्न विद्यमान ऐन कानुनहरु परिमार्जन गरि आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने ।

कार्यनीतिहरू

१२.१.१ स्थानीय आवश्यकता अनुकूल हुने गरी सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीति, कानून तथा कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१२.१.२ सामाजिक समावेशीकरणको अवधारणा अनुरूप मातहतका क्षेत्रगत विषय तथा निकायको कानून, नीति, योजना, रणनीति, कार्यविधि, मापदण्ड तर्जुमा तथा परिमार्जन गरिनेछ ।

१२.१.३ हाल कार्यान्वयनमा रहेका कानूनहरूलाई समय सापेक्षरूपमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीमैत्री बनाउन आवश्यकता अनुरूप पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गरिनेछ ।

१२.१.४ लक्षित समुदाय तथा सम्बद्ध सरोकारबालाहरूसँग परामर्श तथा समन्वय गरेर मात्र लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीमैत्री ऐन कानून तथा कार्यविधि तर्जुमा तथा परिमार्जन गरिनेछ ।

१२.१.५ नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरेका प्रतिवद्धता तथा यससम्बन्धी अभिसन्धिहरू अनुरूपका दायित्वहरूलाई कार्यान्वयन गर्न कानून तथा कार्यविधि परिमार्जन तथा तर्जुमा गरिनेछ ।

१२.१.६ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई कार्यान्वयन गर्न सामाजिक विकास महाशाखाको संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।

१२.१.७ सबै महाशाखा तथा शाखाका कर्मचारीहरूलाई क्षमता विकास तालिम दिईनेछ ।

१२.१.८ सामुदायिक शाखा तथा महिला तथा बालबालिका शाखालाई थप जनशक्ती व्यवस्थापन गरि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.९ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्पर्क पदाधिकारी (Focal Person) को थप क्षमता विकास गरि महाशाखा, शाखा तथा अन्य निकायबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमको सुचना आदान प्रदान गरि वार्षिक प्रतिवेदन तयारी गरिनेछ ।

रणनीति २

नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा पहुँच नभएका लक्षितवर्गका नागरिकहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीतिहरू

१२.१.१० लक्षित वर्गलाई आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा प्रत्येक चरणमा सहभागि गरिनेछ ।

१२.१.११ लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्यांक तयार गरि तथ्यांकमा आधारित वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ ।

१२.१.१२ लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्यांकलाई अध्यावधिक गरि वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिनेछ ।

१२.१.१३ सूचना प्रविधिको अवलम्बन र उपयोग गर्न वडा र विषयगत क्षेत्रको क्षमता विकास र संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।

१२.१.१४ वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रियाका चरणहरू लगायत अवसर तथा लाभ वितरणमा लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न आवश्यक कानून, कार्यविधि तथा मापदण्डको परिमार्जन तथा तर्जुमा गरिनेछ ।

१२.१.१५ विभिन्न जाति, लिंग एवम् क्षेत्रबीच आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा भएको अन्तरलाई घटाउन वडास्तरमा लक्षित वर्ग उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.१६ अति विपन्न वर्गका लागि निश्चित कार्यक्रम तथा बजेटको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

१२.१.१७ लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई आर्थिक तथा सामाजिकरूपले सशक्तीकरण गर्न सकारात्मक विभेद लगायत क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.१८ आर्थिक तथा सामाजिकरूपले पछाडि परेका वा पारिएका लक्षित वर्गलाई उपलब्ध रोजगारीका अवसर उपयोग गर्न र सक्षम तुल्याउन निजी क्षेत्र तथा गैससहरूसँग समन्वय सहकार्य गरि सीप विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।

१२.१.१९ विराटनगरलाई कार्यक्षेत्र बनाएर काम गरिरहेका गैहसरकारी संस्था, नागरिक समाज निजी क्षेत्र र सञ्चार माध्यमहरूलाई परिचालन गरि लक्षित वर्गको क्षमता विकास गरिनेछ ।

१२.१.२० लक्षित वर्गले नेतृत्व गरेका संघसंस्थाहरूलाई परिचालन गरि क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.२१ वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा लक्षित वर्गसँगको समन्वय सहकार्य र नेतृत्वमा सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ३

पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, क्षेत्र, लिंग र समुदायलाई विकास प्रक्रिया र लाभ प्राप्तमा न्यायोचित अवसर सुनिश्चित गर्ने ।

कार्यनीतिहरू

१२.१.२२ समावेशीकरणका लागि विभिन्न निकाय वा संघसंस्थाबाट सञ्चालित लक्षित कार्यक्रमहरूमा दोहोरोपना हुन नदिन समन्वय गरिनेछ ।

१२.१.२३ विभिन्न लक्षित वर्ग र समुदायको पहिचान गरी विराटनगर महानगरपालिकाबाट गठन हुने विभिन्न समिति, संरचना, स्रोत साधन, अवसर र लाभमा न्यायोचित पहुँच वृद्धि गरिनेछ ।

१२.१.२४ लक्षित वर्गकालागि विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी जीवनस्तरमा सुधार गरिनेछ ।

१२.१.२५ समाजमा विद्यमान सबै प्रकारका भेदभावजन्य व्यवहार, छुवाछुतलाई न्यूनिकरण गर्नकालागि ऐन कानूनहरू तर्जुमा गरि कडाइका साथ लागु गरिनेछ ।

१२.१.२६ विभिन्न गैससहरूसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा छुवाछुत तथा भेदभावजन्य प्रचलन र व्यवहार विरुद्ध टोल बस्तीस्तरमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.२७ सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाको सहयोगमा बालविवाह, बहुविवाह, लैंगिक हिंसा, छुवाछुत, दहेज तथा दाइजो, बालश्रम, मानव बेचबिखन अन्त्य गर्न अभियानहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ४

सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूसँगको सहकार्यमा लक्षितवर्गहरूको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरण गर्ने ।

कार्यनीतिहरू

१२.१.२८ महिला तथा विपन्न वर्गको सशक्तीकरणकालागि सीप विकास तालिम, सीप परिचालनकालागि बीउँपुजी उपलब्ध गराइनेछ ।

१२.१.२९ लक्षितवर्गका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा पहुँच बढाउन निजी विद्यालयहरूमा अनिवार्य छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

१२.१.३० आर्थिक तथा सामाजिकरूपले पछाडि परेका वा पारिएका लक्षित वर्गलाई सीप विकास तालिम प्रदान गरी क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१२.१.३१ असहाय अवस्थामा रहेका एकल महिलाहरूको पहिचान गरी उनीहरूको सीप, क्षमता र योग्यताका आधारमा रोजगारीमा प्राथमिकता दिई जीविकोपार्जन गर्न सघाउ पुर्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.३२ गैर सरकारी संघसंस्थाको सहयोग र समन्वयमा हिंसामा परेका वा पारिएका महिलाहरूलाई पुर्नस्थापना केन्द्रमा राखि स्वास्थ्य उपचार लगायत अन्य मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराइनेछ ।

१२.१.३३ महिला लगायत लक्षित वर्गहरूलाई स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बढाउन आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र लगायत स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई साधन स्रोत सम्पन्न बनाइनेछ ।

१२.१.३४ निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरि गरीव असहायहरूलाई कानुन अनुसार उपलब्ध गराउनु पर्ने औषधि उपचार लगायत अन्य स्वास्थ्य सुविधा निशुल्क उपलब्ध गराइनेछ ।

१२.१.३५ महिला तथा लक्षित वर्गको आर्थिक विकासकालागि सहूलियतपूर्ण कर्जा प्रवाहका साथै सहकारी मार्फत वित्तीय स्रोतमा पहुँच स्थापित गर्न सहकारीसँग समन्वय गरिनेछ ।

१२.१.३६ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूकालागि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

- १२.१.३७ स्थानीयस्तरमा परम्परागत पेशालाई प्रविधिमैत्री वनाउदै व्यवसायीकरण गरी आय आर्जनमा सहयोग गरिनेछ ।
- १२.१.३८ लक्षित वर्गमा रोजगारीका अवसर, लाभको न्यायोचित वितरण र समतामूलक पहुँचको सुनिश्चित गर्नकालागि निजिक्षेत्रसँग सहकार्य गरि रोजगारमेला आयोजना गरिनेछ ।
- १२.१.३९ असहाय अनाथ वेसाहारा व्यक्तीहरूलाई आश्रय दिइरहेका अनाथाश्रम, वृद्धाश्रम, मानव सेवा आश्रम तथा मदरसा लगायतका धार्मिक शैक्षिक संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता सुदृढीकरणकालागि उपलब्ध सहयोगलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- १२.१.४० विपन्न वर्गको पहिचान गरि उनीहरूको सम्मानपूर्वक बाँचन पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न साथै अवसर तथा लाभकालागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ । महिला लगायत लक्षित वर्गमा गरिने कुनै पनि कार्य गर्दा महानगरपालिका तथा वडाबाट हुने निर्णयमा अर्थपुर्ण सहभागी गराइनेछ ।
- १२.१.४१ आदिवासी तथा जनजाती, दलित, मधेसी, थारु, मुस्लिम, पिछडावर्ग, अल्पसङ्ख्यक लगायतको मातृभाषा तथा संस्कृतिको संरक्षण एवम् प्रबर्द्धनकालागि विभिन्न निकायहरूको संस्थागत सुदृढीकरण र क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- १२.१.४२ स्थानीय भाषा कला तथा संस्कृतिको संरक्षण गर्न भैरहेको सहयोगलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- १२.१.४३ सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दा सबै लिंग, क्षेत्र र समुदाय भित्रका आर्थिकरूपले विपन्न वर्गलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- १२.१.४४ लैंगिक हिंसामा परेका वा पारिएका महिलाहरूलाई सीपमुलक तालिम दिई आय आर्जन तथा पुर्नस्थापना गर्नकालागि कोषमा बजेट थप गरिनेछ ।
- १२.१.४५ हिंसामा परेका वा पारिएका व्यक्तीहरूलाई परिवार र समाजमा पुनर्स्थापना गर्न मनोसामाजिक परामर्श सेवालाई निरन्तरता दिईनेछ ।
- १२.१.४६ अपांगता भएका व्यक्ती, बालबालिका तथा लैंगिकमैत्री भौतिक पूर्वाधार तथा संरचनाहरू निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने गराइनेछ ।
- १२.१.४७ कार्यस्थलमा बोलिने भाषा लगायत कार्यस्थललाई थप लैंगिक तथा समावेशीमैत्री बनाइनेछ ।
- १२.१.४८ कुपोषित बालबालिकाहरूकालागि पोषणमैत्री कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- १२.१.४९ विराटनगर महानगरपालिका तथा वडा कार्यालय निर्माण हुने सबै संरचनाहरू अपांगतामैत्री, बालमैत्री तथा लैंगिकमैत्री बनाउन कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।
- १२.१.५० लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई थप संस्थागत गर्न विभिन्न सचेतनामूलक सामाग्रीहरू तयार गरि प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
- १२.१.५१ अपांगता भएका व्यक्तीहरूकालागि अपांगता परिचयपत्र वितरणलाई थप सहज बनाउन घरदैलोमै गएर परिचय पत्रवितरण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ ।
- १२.१.५२ लक्षित वर्गका लागि निशुल्क लोकसेवा तयारी कक्षाहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ५

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सरोकारवालाहरूको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीतिहरू

१२.१.५३ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण निति विराटनगर महानगरपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूमा सबैले देखे गरि राखिनेछ

१२.१.५४ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता विकास तथा संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।

१२.१.५५ विराटनगर महानगरपालिका र वडा कार्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूकालागि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.५६ जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरूले लैंगिकहिंसामा शुन्य सहनशिलता अपनाउन प्रतिवद्धता गराइनेछ ।

१२.१.५७ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणकालागि अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरेका प्रतिवद्धताहरूको कार्यान्वयन गर्नकालागि बार्षिक निति बजेट तथा कार्यक्रममा गैर सरकारी संघसंस्थाका बजेट तथा कार्यक्रमहरू समेत समावेश गरिनेछ ।

१२.१.५८ बार्षिक निति बजेट तथा कार्यक्रममा दिगो विकासका लक्ष्यहरूको स्थानीयकरणकालागि सुचक अनुसार सांकेतिकरण गरिनेछ ।

१२.१.५९ जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरूकालागि लैंगिक उत्तरदायी बजेट निर्माण सम्बन्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२.१.६० बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमहरूको बार्षिक रूपमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परिक्षण गरिनेछ ।

१२.१.६१ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि मुख्य नीतिहरू विराटनगर महानगरपालिकाको वेबपेज मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

परिच्छेद ६

१३. संस्थागत व्यवस्था

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न देहाय अनुसारको नगरस्तरीय लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण समन्वय समिति गठन गरिनेछ ।

• नगर प्रमुख	संयोजक
• उपप्रमुख	सदस्य
• प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य

- सामाजिक विकास समितिका संयोजक, सदस्य
- कार्यपालिकाका सदस्यहरूमध्येबाट प्रमुखले तोकेका २ जना सदस्य
- संघसंस्थाहरू मध्ये प्रमुखले तोकेका ३ जना प्रतिनिधी सदस्य
- सामाजिक विकास महाशाखा प्रमुख सदस्य सचिव

- ❖ लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम रहेको छ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि ऐन कानुन तथा नीतिहरू तर्जुमा गर्ने ।
- ऐन कानुन तथा नीति कार्यान्वयनकालागि वडा कार्यालय तथा विभिन्न निकायबीच सहकार्य, सहजीकरण र समन्वय गर्ने गराउने।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा र संचालन गर्न आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यको अनुगमन गर्ने गराउने ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न कार्य गरिरहेका सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- वडागत बजेट सिलिडबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले कार्यक्रम तर्जुमा गर्न संस्थागत क्षमता विकासमा सहयोग गर्ने ।
- योजना, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा एवम् अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको आबद्धता र मूलप्रवाहीकरणकालागि सहजीकरण गर्ने ।
- सरकारी तथा गैहसरकारी संघसंस्था र नागरिक समाजमा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुर्याउने।
- अनुगमन तथा मुल्यांकनका सबै चरणहरूमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सुचकहरू समेत राख्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रियरूपमा गरेका लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणसँग सम्बन्धित प्रतिबद्धताहरू नगर क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्न गराउन सहजीकरण, प्रोत्साहन र आवश्यक सहयोग पुर्याउने ।
- आर्थिक एवम् सामाजिकरूपमा पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, जात जाति, लिंग, क्षेत्र एवम् समुदायले प्रत्यक्ष फाइदा पाउने समावेशीकरणका कार्यक्रम वा आयोजनाकालागि आवश्यक बजेट विनियोजन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका नीति कार्यान्वयन गर्न समस्या आएमा सोको समाधान गर्ने गराउने ।

- लैंगिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमाकालागि जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरूको क्षमता विकासको व्यवस्था मिलाउने साथै लैंगिक बजेट परिक्षण गराउने ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन नदिन गैससहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।

१४. नीतिको कार्यान्वयन तथा अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था

समन्वय समितिको निर्देशनमा सम्बन्धित महाशाखा, शाखा एवं निकायबाट लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । नीतिको कार्यान्वयनको अवस्थाका बारेमा महाशाखा तथा शाखाहरूको नियमित बैठकमा सोको समेत प्रगति पेश गर्न लगाउने र कमी कमजोरी रहेको भए सुधारकालागि निर्देशन दिइनेछ । नियमित रूपमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन गर्दा लैससासका सुचक अनुसार समेत अनुगमन भए नभएको हेरिनेछ । समन्वय समितिबाट नीति कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन गरी वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरिनेछ ।

विराटनगर महानगरपालिकाका महाशाखा तथा शाखा प्रमुखहरूमा पुरुष कर्मचारी सरह महिला कर्मचारीहरूलाई समेत जिम्मेवारी दिइनेछ । सबै महाशाखा, शाखा तथा वडा कार्यालयहरूबाट समेत लैंगिक संवेदनशिल भई कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न गराउन नियमित अनुगमन गरि प्रतिवेदन तयार गरि छलफल गरिनेछ ।

१५. नीतिको मूल्याङ्कन तथा परिमार्जन

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीतिको कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, उपयुक्तता र उपादेयताको मूल्याङ्कन गरी नीतिमा समसामयिक पुनरावलोकन तथा परिमार्जन एवम् सुधार गरिनेछ ।

१६. नीति कार्यान्वयनको सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण योजना

माथि उल्लेखित मुख्य नीति र सो अनुसारको रणनीति तथा कार्यनीतिहरूको कार्यान्वयनमा आउन सक्ने सम्भाव्य जोखिमको न्युनिकरणकालागि देहाय बमोजिमको उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

क्र.सं.	सम्भावित जोखिम	जोखिम न्यूनीकरण गर्ने उपाय	जिम्मेवार निकाय
	भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूको माग वडामा प्राथमिकतामा पर्दा सामाजिक समावेशीकरणको विषय वडाको कम प्राथमिकतामा	भौतिक पूर्वाधार लगायत लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई सघाउ पुग्ने योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नकालागि वडालाई मार्गनिर्देश गर्ने साथै महाशाखा तथा शाखाबाट सञ्चालन	लैससास समन्वय समिति, सामाजिक विकास महाशाखा एवं सम्बन्धित वडा कार्यालय तथा सहयोगी संघसंस्थाहरू

क्र.सं.	सम्भावित जोखिम	जोखिम न्यूनिकरण गर्ने उपाय	जिम्मेवार निकाय
	पर्न सक्ने ।	हुने कार्यक्रमहरूबाट लैससासका विषयमा बजेट राखि वडामा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	।
	सामाजिक समावेशीकरणका लाभ र अवसरमा लक्षित वर्ग र समुदायको पहुँच कम हुन सक्ने ।	लक्षित वर्गको पहिचान गरि नक्साङ्कन गर्ने तथा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने ।	लैससास समन्वय समिति, महाशाखा एवं सम्बन्धित वडा कार्यालय तथा सहयोगी संघसंस्थाहरू ।
	नीति कार्यान्वयनमा सरोकारवाला निकायहरूबीच प्रभावकारीरूपमा समन्वय तथा सहकार्य नहुन सक्ने ।	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण समन्वय समितिको नियमित बैठक गरि महाशाखा, शाखा तथा वडा कार्यालयहरूलाई निर्देशन दिनु ।	सामाजिक विकास महाशाखा
	सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी बुझाइमा विविधता हुन सक्ने ।	महाशाखा, शाखा तथा वडा कार्यालयहरूबाट सचेतनामूलक तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम संचालन गर्ने । साथै गैससहरूको कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन नदिने ।	महाशाखा, शाखा एवं सम्बन्धित वडा कार्यालय तथा सहयोगी संघ संस्थाहरू ।
	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यक्रमहरू बार्षिक योजनामा प्राथमिकतामा नपर्नु तथा मूलप्रवाहीकरण नहुन सक्ने ।	नगर सभाबाट पर्याप्त बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।	नगर कार्यपालिका तथा सामाजिक विकास महाशाखा एवं सम्बन्धित वडा कार्यालय ।

क्र.सं.	सम्भावित जोखिम	जोखिम न्यूनीकरण गर्ने उपाय	जिम्मेवार निकाय
	संघीय सरकारले दिने अनुदान घटाउने र आन्तरिक आय समेत लक्ष्य अनुसार असुल हुन नसक्ने।	संघीय सरकार लगायत अन्य निकायसँग सहकार्य गरिनेछ। साथै आन्तरिक आय वृद्धिकालागि राजस्व प्रशासनलाई थप क्रियाशिल बनाई आन्तरिक आय वृद्धि गरिनेछ।	नगर कार्यपालिका, आर्थिक प्रशासन महाशाखा, सामाजिक विकास महाशाखा, राजस्व महाशाखा तथा वडा कार्यालय।
	दक्ष जनशक्ती समयमा प्रदेश लोकसेवा आयोगबाट पदपुर्ति हुन नसक्नु।	प्रदेश लोकसेवा आयोगको क्यालेण्डर अनुसार समयमा माग आकृति गरिनेछ।	सामान्य प्रशासन महाशाखा
	नीति कार्यान्वयनमा राजनैतिक इच्छाशक्ती कम हुनु।	राजनैतिक पार्टीसँगको समन्वय र सहकार्यमा राजनीति भन्दामाथि उठेर लैससास नीति कार्यान्वयन गरिनेछ।	निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरू, राजनैतिक दल
	नीति कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन हुन नसक्नु।	नीतिको कार्यान्वयन कसरी भैरहेको छ सरोकारवाला निकायसँग नियमित छलफल, अन्तर्क्रिया गरि आएका समस्या र तिनको निराकरण कसरी गर्ने भनि नियमित मुल्यांकन तथा छलफल गरेर।	समन्वय समिति तथा सामाजिक विकास महाशाखा।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- नेपालको संविधान
- नेपालमा महिलाको अवस्था: अक दुई: २०८० राष्ट्रिय महिला आयोग
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- National population and Housing Census 2021:
- Provincial Report Koshi Province:
- National Statistics Office
- विराटनगर महानगरपालिकाको वार्षिक निति बजेट तथा कार्यक्रम आ.व.२०८०/०८१

संक्षिप्त शब्दावलीहरु

- लैससास : लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण
- रा. त. का: राष्ट्रिय तथ्याँक कार्यालय
- वि म न पा: विराटनगर महानगरपालिका
- रा. यो. आ: राष्ट्रिय योजना आयोग
- गैसस : गैर सरकारी संस्था

आज्ञाले

राजेन्द्र पराजुली
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत